

Szigetvár napjainkban légi felvételen (Pazirik Informatikai Kft.)

Kelenik József

Szigetvár 1566.

Egy elméleti rekonstrukció történeti, hadtörténeti forrásai

Szigetvár 2016-ban, elestének és Zrínyi Miklós gróf hősi halálának 450. évfordulóján néhány napra ismét a figyelem középpontjába került. A látványos rendezvények, megemlékezések, és a kormányzat által rendelkezésre bocsátott anyagi források ellenére azonban a Zrínyi-kori várról nem sok újat tudtunk meg. Az 1960-as években zajló nagyobb, és későbbi kisebb ásatások csupán a Belsővár, és a vár belsejének építéstörténetét segítettek tisztázni.

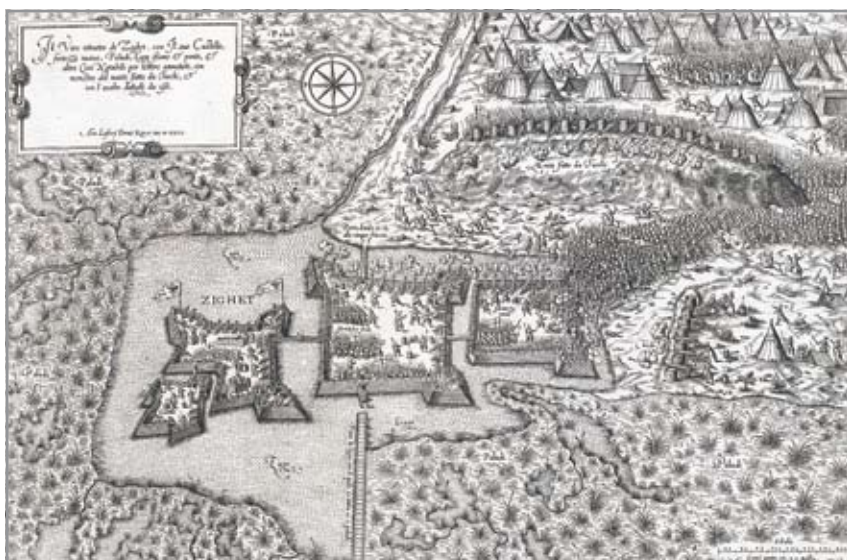
Szigetvár ostroma 1566-ban (Antonio Lafreya metszete, 1566)

A rendelkezésünkre álló, 17–18. századi ábrázolások egyértelműen arra engednek következtetni, hogy

a török a várat a 16. századi falak nyomvonalát követve, azokon építette újjá. Így a korábbi erősség falszerkezetére, építési módjára vonatkozó újabb régészeti eredmények, a falak, töltések bolygatása nélkül aligha várhatóak. Az Óváros föld és faszervezetű sáncainak nyomait pedig a mai város "temette maga alá".

A vár formájának, szerkezetének meghatározására a Szigetvárat ábrázoló 16. századi metszetek csak erőteljes kritikával használhatóak. Ezen ábrázolások túlnyomórészt ugyanis úgy készültek, hogy a rajzoló - ideális esetben - rendelkezett valamilyen alaprajzi, vagy más vázlattal a várról. A részleteket - mivel a helyszínen soha nem járt - vagy maga találta ki, vagy konzultált olyanokkal, akik megfordultak az adott várban és környékén. Így kerültek fel a képre a részletek, utak, hidak, épületek, templomok, malmok. Elbeszélés alapján született meg az adott hely környezete is. A vizek, vízfolyások, mocsarak, hegyek, dombok, erdők is így kerültek a képre. Az ilyen metszet fontos forrás ugyan, mert valamilyen formában ismerteti a legfontosabb építészeti elemeket, és a környezetet az ábrázolt objektum körül, de a méretek, arányok már torzok, a formák, magasságok hiteltelenek. Ez érthető is, hiszen a művész javarészt elbeszélés alapján, saját képi, fogalmi világát kivetítve alkotta meg ezeket a képeket.

Szigetvár ma ismert, legkorábbi hiteles ábrázolása 123 évvel a szigeti ostrom után, 1689-ben készült. A vár és város felmérését Leandro Anguissola, egy

tapasztalt császári hadmérnök végezte el. A korabeli mérési és tájolási technikákból adódó kisebb eltérésektől eltekintve munkája ma is elfogadhatóan pontosnak mondható.

Rekonstrukciós munkánkat ezért az ő felmérésére és a régészeti ásatások eredményeire építettük. A munka során – más adat nem lévén – az általa mért falvastagságokkal dolgoztunk. Ez a földtöltések esetében kb. 5 clafter, azaz 9,45 méter. A mai ember számára ez hallatlanul soknak tűnhet. Ha azonban tudjuk, hogy a nehéz faltörő ágyúk lövedékei 100 méterről 6 méternyi döngölt földsáncot még átütöttek, akkor ez a vastagság már aligha tűnik túlzottnak.

A sánc és a falak magasságáról sajnos nem állnak rendelkezésünkre hiteles adatok. Németh Béla Szigetvár története című, 1903-ban kiadott munkájában – amit azóta rendre idéznek is – az 1566-os ostrom idejére 7 méteres falmagasságot ad meg. Hogy adata honnan származik, nem tudjuk.

A palánkvárak jellemző építőanyaga a kor legelterjedtebb magyar fája, a kocsányos tölgy volt. Más várak ásatási eredményei alapján tudjuk, hogy a palánkfákat egy 120–150 cm mély, 60–70 cm széles árokba állították be. Az egyes törzsek, a cölöplyukak tanúsága szerint 20–25–30 cm átmérőjűek voltak, és egymástól 20–30 centiméterre álltak. A kérdés az, hogy ezek alapján milyen magas lehetett a palánk föld feletti része?

A földtöltés nélkül álló, 17. századi palisádok építésénél a hadmérnökök úgy tartották, hogy a földbe ásott rész 2,2–2,5 szerese lehet a gerenda felszíni része. Ez még meglehetősen stabilitással áll a helyén, a kézi lőfegyvereknek, és a kézi lőfegyverek hatósugarán kívülről tüzelő, kis tábori lövegek tüzeinek még ellenáll. Tudjuk, hogy egy 25–30 cm átmérőjű tölgyfátörzs kora 26–27 év körül van. (Az elhelyezkedés, a talaj és a csapadékviszonyok függvényében a növekedés üteme nagyon változó lehet.) Palánkfának a teljes fa nem, csak a közel egyenes vastagságú, a koronakezdetig nyúló törzs alkalmas. A fiatal 26–30

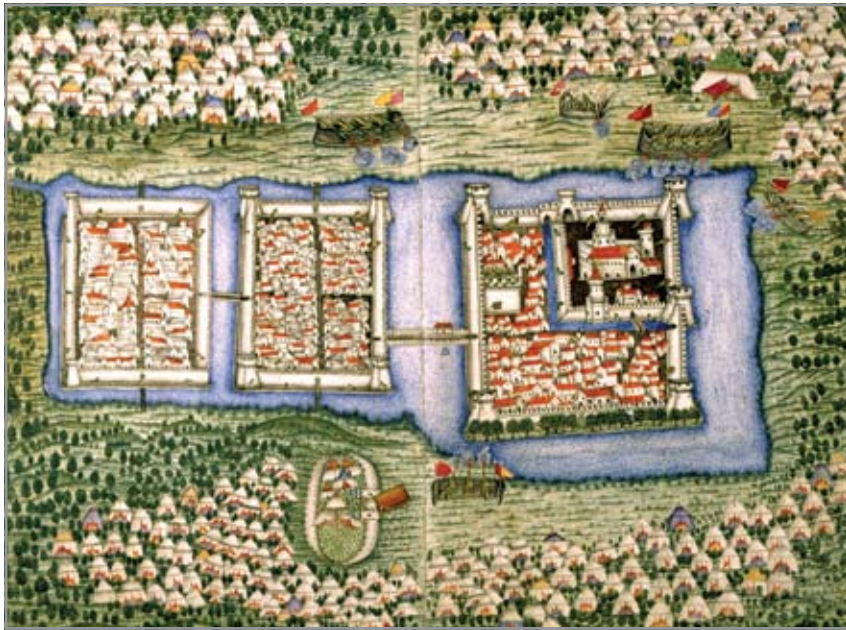
Szigetvár 1766-os erődítési tervrajza

éves fák teljes magassága 12–15 méter körül mozog. Az építkezéshez felhasználható rész ebből jó esetben 6–7 méter hosszú. Ha ebből 1,2–1,5m a földbe kerül, akkor a föld feletti rész, vagyis a palánk magassága jó közelítéssel 4–4,5 méter között lehet. E gondolatmenet alapján a szigetvári palánkfal magasságát – mellvéd nélkül – 4,5 méterben határoztuk meg.

Tudjuk, hogy a török uralom alá került várakban, erődítésekben a megszállók ritkán vállalkoztak a javításnál, karbantartásnál nagyobb munkákra. Ezt is mindig a lehető legkisebb munkabefektetéssel, a legegyszerűbb módon, szerény ráfordítással hajtották végre. Mocsári várakban, ahol az építmény bővítése, a falak nyomvonalának megváltoztatása igen jelentős feltöltési, alapozási munkákkal járt volna együtt, 1–2 méternél messzebb ritkán kerültek a már meglévő, eredeti nyomvonaltól. Az oszmánok az elfoglalt várak helyreállítása, kijavítása során „beépítették” az új falakba, sáncokba az ostrom során szerzett tapasztalataikat. Vagyis, amit az ostrom során gyengének, törékenynek találtak, azt a felújításnál erősebbre készítették, ami alacsonynak bizonyult magasabbra építették, a sekély árkokat kimélyítették stb. Ezért találkozhatunk gyakran azzal a jelenséggel, hogy az

Szigetvár 1566-ban keletről nézve, elméleti rekonstrukció (Pazirik Informatikai Kft.)

Török miniatúra Szigetvárról
- Topkapu Szeráj Múzeum,
Hanzine 1639

olasz rendszer elvei szerint épített, egyenes vonalvezetésű, hegyes szögekben végződő bástyák csúcsait, éleit a törökök lekerekítik. Az olasz rendszer elvei és előnyei a síkvidéki, szimmetrikusan kialakított nagy erődök esetén érvényesültek igazán. A hadmérnököktől elvárták, hogy ezeket az elveket és törvényszerűségeket megpróbálják érvényesíteni olyan helyeken is, ahol ez a pénz, az idő és környezet adottságai miatt valójában ez nem volt lehetséges. Így Magyarországon is épültek az olasz rendszer formai elemeit felmutató erősségek úgy, hogy a rendszerelvekből valójában nem sok minden valósult meg.

Nem volt ez másképp Szigetvár esetében sem. Az olasz formájúra épített, de kicsi alapterületű bástyákban, a védett bástyaszárnnyakon mindössze egy-

egy ágyúnak jutott hely. Ez az oldalazó keresztű megvalósításához tökéletesen elégtelen volt, mert a nagyobb tűzerejű és méretű ágyúkból gyors egymásutánban csak 4–5 lövést lehetett leadni. Ezalatt a löveg annyira felmelegedett, hogy csak kb. egy órányi hűlés után tudtak vele ismét lőni. Az olaszbástyák esetében – különösen, ha fából készült váz tartotta őket – a bástyacsúcs volt az egyik legsebezhetőbb pont. A török ezért – ha egyszerűbb volt már újat építeni, mint a meglévőt javítani – a csúcsok helyett inkább íves formákat használt ezeken a helyeken. Saját kezdeményezésű építkezéseinél is inkább az íves formákat részesítette előnyben, mert gondolkodásmódját nem kötötte béklyóba az olasz erődítési rendszer Európában egyeduralgoló iskolája. Jól látható ez a törekvés Szigetvár bástyáinak formáján is.

A másik fontos tanulság, amit az oszmánok az 1566-os ostromból levontak: a palánkfalak sebezhetősége a tűz pusztító erejével szemben. Ezért kaptak a sáncok a későbbiek során a hagyományos palánk helyett téglalburkolatot.

Ami viszont az ostrom során a török számára gondot okozott, azaz bevált, azon nem nagyon változtattak. Megtartották például a szigetvári vár sajátos lőrészervezetét. A várbeli tűzértségnek, hogy a közelítést minél hatásosabban akadályozhassa, a mocsár felszíne felett 1–1,5 méteres magasságban kellett tüzelnie. A lőrések így – palánkvárhoz képest – szokatlanul mélyen helyezkedtek, és helyezkednek el mind a mai napig. (Hogy ez harcászati szükségszerűségről ered, azt mutatja az is, hogy a vár 1766-ban készült, korszerű átépítési terveiben a lőrések ugyanilyen alacsonyan vannak.)

A híres szigeti „lővölíkok” a korban különlegeseknek számítottak, az ezt készítő mesterembereket más várakban is keresettek voltak. A lőrések nagy méretére jellemző, hogy a belső vár bevételekor néhány magyar katona ezeken kimászva próbált menekülni. Mind a 16. századi török miniatúrák, mind a többi ábrázolás egyértelműen azt mutatja, hogy ilyen nagyméretű lőrések nemcsak a bástyákon, hanem a vár kötőfalain is készültek.

A lőréseken át tüzelő ágyúk a falak közvetlen előterét védelmezték. A távolabbi célpontokkal, az ellenség ostromágyúival egy az ostromleírásoknál eddig figyelmen kívül hagyott, de a harcokban fontos szerepet játszó építmény, a Nagybástyának vagy Hegybástyának nevezett ágyúdomb kapta a fő szerepet. Ez minden török miniatúrán szerepel, ott van a legtöbb metszeten, és még Anguissola 1689-es felmérésén is megtaláljuk.

A korban az olyan nagy, tágasabb erősségekben, mint például Eger vagy Gyula, a nehezebb lövegek számára ágyúdombokat emeltek. Ezek legtöbbször kúp alakú, cölöpszerkezettel megerősített, de alapvetően öntartó földhalmok voltak. A tetejükön besüllyesztett, beásott lövegek lőtávolsága a magasság

A Hegy bástya elméleti rekonstrukciója (felül)
Török ütegállás elméleti rekonstrukciója (alul)
(Pazirik Informatikai Kft.)

miatt többszörösére nőtt. A lent álló ellenség viszont a tömör földdel szemben szinte tehetetlennek bizonyult. Az itteni ágyúkat nem, vagy csak ritkán tudta elhallgattatni.

Szigetváron ez az ágyúdomb a kapu mellett, a délkeleti bástya közelben állott. Magját egy a fal közelében álló, eredetileg talán kőből, téglából fel-falazott épület adhatta. A megsérült romos épületet, törmelékkel, földdel töltötték fel, majd kívülről is támasztó földtöltést kapott. Messzebről a falak fölé magasodó természetes dombnak látszott. Ennek a tetején képezték ki a vár nehezebb, nagyobb távolságra tüzelni képes ágyúinak központi lőállását. Az oszmán tüzérség a vár két déli bástyájának lerontása után ezzel a „erősséggel” nem boldogult. Csak úgy tudták harcképtelenné tenni, hogy a fából készült tartószerkezet egy részéből kihordták a földet, és a gerendákat lángra lobbantották.

A Belsővár belső területén ábrázolásra kerültek a régészetileg megfogható épületek, amik magassági adatait analógiák, illetve egymáshoz viszonyított arányaik alapján igyekeztünk bemutatni. A vár belsőjében ábrázolt lakóházak, polgári épületek illusztratív jellegűek.

Mivel a feljegyzések szerint egy 8 láb (2,4 m) magasságba emelt ostromlöveg hatótávolsága megkétszereződött, a lövegek felemelésével a szigetiek mellett az oszmánok is éltek 1566-ban. A török miniatúrákon számos emelt ütegállást figyelhetünk meg. A 17. századi tüzérségi szakmunkákban fennmaradtak ezek méretei, így módunk volt viszonylagos pontossággal rekonstruálni egy ilyen állást is.

A rendelkezésre álló ismeretek alapján igyekeztünk a vár környezetét a növényzet megjelenítésével előbbé tenni. A várat körülvevő tavat – bár képi forrásainkon többnyire így szerepel – a kor viszonyait ismerve nehéz nyílt vízfelületnek elfogadni. A mai Tisza-tó képe áll talán legközelebb a Szigetet

egykor körülvevő tó látványához. A vár körül nyílt víz csak ott volt, ahol annak mélysége elérte vagy meghaladta a 2 métert, illetve a víz folyamatosan és határozottan mozgott. Minden olyan területet, ahol ezek a feltételek nem voltak adottak, benőtt a nád és sás. Így a rendelkezésünkre álló régi és új térképek, magassági felmérések adatait feldolgozva nádat helyeztünk mindenhová, ahol az megélhetett. (Ennek elhelyezkedése, kiterjedése természetesen mindig az adott vízállástól függött.) Mivel a nád akár 3–4 méter magasra is megnő, valószínűnek tarthatjuk, hogy a vár falai alatti területet biztonsági okokból rendszeresen kaszálták. Ez visszavethette a nád növekedését, terjedését, ezért a vár körül inkább kisebb növésű sásost ábrázoltunk.

Szigetvár itt bemutatott elméleti 3D rekonstrukciós munkái – bár már most látványosak – messze állnak a befejezéstől. A további dendrokronológiai, történeti-éghajlati, talajtani, néprajzi, hadtörténeti és haditechnikai, építészeti és régészeti és levéltári kutatásoktól számos olyan fontos és új adat várható, melynek megjelenítése a rekonstrukción tovább pontosíthatja a szigetvári várra és környezetére vonatkozó ismereteinket. ♡

A szigetvári ágyúkamaták elméleti rekonstrukciója (Pazirik Informatikai Kft.)

Szigetvár 1566-ban a Hárserdő felől, elméleti rekonstrukció (Pazirik Informatikai Kft.)

